

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΤΕΤΑΡΤΗ 18 ΜΑΪΟΥ 2016 – ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ (ΝΕΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ (ΠΑΛΑΙΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)**

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Διδαγμένο κείμενο

A1

Με ανάλογο τρόπο (γίνονται) και οι οικοδόμοι και όλοι οι άλλοι χτίζοντας, δηλαδή, με καλό τρόπο σπίτια, θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, χτίζοντάς τα, όμως, με κακό τρόπο, θα γίνουν κακοί. Αν δεν ήταν έτσι, καθόλου δε θα χρειαζόταν ο δάσκαλος, αλλά όλοι θα ήταν καλοί ή κακοί εκ γενετής.

Το ίδιο συμβαίνει και με τις αρετές· κάνοντας όσα συμβαίνουν στη συναλλαγή μας με τους άλλους ανθρώπους άλλοι γινόμαστε δίκαιοι κι άλλοι άδικοι, ενώ κάνοντας όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και αποκτώντας σιγά σιγά τη συνήθεια να αισθανόμαστε φόβο παρά θάρρος, άλλοι γινόμαστε ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και σε σχέση με τις επιθυμίες και την οργή. Άλλοι, δηλαδή, γίνονται σώφρονες και πρόοι και άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι, οι πρώτοι με το να συμπεριφέρονται με αυτόν τον συγκεκριμένο τρόπο στις περιστάσεις αυτές και οι άλλοι με τον αντίθετο τρόπο. Και με δυο λόγια, τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας (οι έξεις) διαμορφώνονται από την επανάληψη όμοιων ενεργειών. Γι' αυτό και πρέπει να προσδίδουμε μια ορισμένη ποιότητα στις ενέργειές μας, γιατί οι έξεις είναι (τελικά) αντίστοιχες προς τις διαφορές που οι ενέργειές αυτές παρουσιάζουν μεταξύ τους.

B1

φαύλης: Ο Αριστοτέλης συνήθως κάνει διάκριση ανάμεσα στα ορθά πολιτεύματα και τις παρεκβάσεις τους, δηλαδή τις εκτροπές από αυτά. Αυτή τη διάκριση θα τη συναντήσουμε παρακάτω, στις ενότητες από τα Πολιτικά. Εδώ, όμως, δεν αναφέρεται σ' αυτό. Στη συγκεκριμένη ενότητα διακρίνει τα πολιτεύματα σε καλά («πολιτεία αγαθή») και σε λιγότερο καλά («πολιτείας φαύλης») γιατί θεωρεί δεδομένο ότι κάθε νομοθέτης μέσω των ενεργειών του επιδιώκει σε κάθε περίπτωση το καλό των πολιτών· απλώς μπορεί να μην έχει πάντοτε επιτυχία στον στόχο του

αυτό. Παρόμοια, σε άλλο χωρίο των Ηθικών Νικομαχείων, ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για νόμο που είναι κείμενος ὀρθῶς και έχει επιτυχία, και για νόμο ἀπεσχεδιασμένον (δηλαδή προχειροφτιαγμένο), που δεν έχει επιτυχία. Αξίζει να επισημανθεί ότι η άποψη που καταθέτει ο Αριστοτέλης για τη διαφορά που υπάρχει από πολίτευμα σε πολίτευμα δεν μπορεί, ασφαλώς, να ενταχθεί οργανικά στο θέμα που αναλύεται στις ενότητες αυτές. Η αναφορά αυτή δικαιολογείται αν θεωρήσουμε τα λεγόμενά του σημειώσεις προσωπικές για την υποβοήθηση της μνήμης του. Με τη φράση αυτή ο Αριστοτέλης συνδέει την αξία των πολιτευμάτων με την αρετή των πολιτών, την οποία οι πολίτες κατακτούν με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία, ανάλογα με τη συμβολή των νομοθετών. Σ' αυτό το σημείο ο Αριστοτέλης εντοπίζει και τη διαφορά ανάμεσα σε ένα πολίτευμα καλό και σε ένα πολίτευμα λιγότερο καλό (φαῦλος ἐδῶ δε σημαίνει: κακός, ευτελής, ασήμαντος, αλλά: κατώτερος, λιγότερο καλός).

γίνεται –φθείρεται: οι έννοιες αυτές αποτελούν θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος ήδη από τις απαρχές της φιλοσοφικής σκέψης (κι ένα έργο του Αριστοτέλη έχει τον τίτλο Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς). Ειδικότερα ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι γένεση και η φθορά είναι τα δυο άκρα της εξελικτικής διαδικασίας που ακολουθούν όλα τα όντα. Πιο αναλυτικά, από τη στιγμή της δημιουργίας του (γένεση<γίνεται) ένα όν κινείται και αυξάνεται (αύξηση) προκειμένου να φτάσει στον προορισμό του. Επειδή ο προορισμός αυτός είναι ορισμένος από τη φύση και αυτή κατά τον Αριστοτέλη δεν κάνει τίποτα μάταια, είναι τέλειος. Έτσι, λοιπόν, όταν ένα ον οδηγηθεί με επιτυχία στον προορισμό αυτό, τότε βρίσκεται στην τέλεια κατάστασή του και στην καλύτερη στιγμή της εξελικτικής του πορείας (τελείωση). Από εκείνη την στιγμή και έπειτα ακολουθεί φυσικά η παρακμή του όντος μέχρι να φτάσει τελικά στην φθορά («φθείρεται»). Στα φυσικά όντα η διαδικασία αυτή είναι μονόδρομη και αυτόματη. Όσον αφορά όμως την ηθική αρετή, το άτομο την αποκτά (γενεση) όταν προβαίνει σε ηθικές πράξεις με τρόπο σταθερά επαναλαμβανόμενο, συνειδητό και αυτόβουλο. Όταν πια το άτομο αποκτήσει την αρετή και φτάσει στην ηθική του τελείωση μπορεί, σε αντίθεση με την πορεία των φυσικών όντων, να παραμείνει το στάδιο αυτό εάν συνεχίσει να ασκείται στην ηθική αρετή με τον τρόπο που το έκανε και για να την αποκτήσει. Εάν, όμως σταματήσει να την ασκεί σωστά ή δεν την ασκεί καθόλου, τότε

αναπόφευκτα θα επέλθει και σε αυτή την περίπτωση η παρακμή και η φθορά («φθείρεται»).

αί έξεις: Κατά τον Αριστοτέλη έξεις είναι τα μόνιμα διαμορφωμένα στοιχεία του χαρακτήρα του ανθρώπου τα οποία προκύπτουν μέσω της σταθερής επανάληψης όμοιων ενεργειών, στις οποίες προβαίνει συνειδητά και αυτόβουλα. Όπως διαβάζουμε αλλού στα Ηθικά Νικομάχεια, συμβαίνει και το αντίστροφο: οι έξεις, δηλαδή, γίνονται συχνά η πηγή των αντίστοιχων ενεργειών, και έτσι δημιουργείται ένας κύκλος. Ας πάρουμε ως παράδειγμα την ανδρεία: συνηθίζοντας να περιφρονούμε τους κινδύνους γινόμαστε ανδρείοι, και, αφού γίνουμε ανδρείοι, μπορούμε να αντιμετωπίζουμε ακόμη καλύτερα αυτά που προκαλούν φόβο. Το συμπέρασμα από αυτά τα παραδείγματα είναι ότι οι ιδιότητες που αποκτούμε (οι έξεις), και οι καλές και οι κακές, είναι αποτέλεσμα της επανάληψης όμοιων ενεργειών, είναι απότοκες του ότι πολλές φορές ενεργούμε «ούτως ή ούτως».

B2

α) Ο Αριστοτέλης, ακολουθώντας την **αναλογική συλλογιστική μέθοδο**, διατυπώνει την άποψη πως ό,τι συμβαίνει με τις τέχνες συμβαίνει και με τις αρετές («ούτω δή...έχει»). Έτσι, λοιπόν, οι καλοί ή κακοί τρόποι δράσης και συμπεριφοράς δημιουργούν καλές ή κακές συνήθειες και αυτές με την σειρά τους οδηγούν στην απόκτηση ή στη μη απόκτηση της ηθικής αρετής.

β) Για να τεκμηριώσει την άποψή του αυτή ο Αριστοτέλης, ως εμπειρικός φιλόσοφος, χρησιμοποιεί παραδείγματα από την καθημερινή ζωή. Εστιάζοντας πρώτα στις κοινωνικές συναναστροφές («έν τοῖς συναλλάγμασι») διαπιστώνει ότι ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι διαμορφώνουν την συμπεριφορά τους στις σχέσεις τους με τους άλλους αποδεικνύεται ότι είναι δίκαιοι ή άδικοι («γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι»). Συνεχίζει εξετάζοντας τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν τους κινδύνους («πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς») σύμφωνα με τον οποίο είναι ανδρείοι ή δειλοί («καὶ ἐθιζόμενοι...οἱ δὲ δειλοί»). Τέλος αναφέρεται στην στάση των ανθρώπων απέναντι στις επιθυμίες και στην οργή («Ὀμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς»), από την οποία μπορούν να χαρακτηριστούν στην πρώτη περίπτωση είτε σώφρονες είτε ακόλαστοι («οἱ μὲν γὰρ σώφρονες/οἱ

δὲ ἀκόλαστοι»), ἐνῶ στὴν δευτέρη περίπτωση πράοι ἢ οργίλοι («καὶ πράοι γίνονται/καὶ ὀργίλοι»). Αἰξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἰδιαίτερη ἔμφαση στα ἀντιθετικά ζεύγη προσδίδει καὶ τὸ χιαστό σχῆμα, ὅπου ἀντιστοιχίζονται τὰ δύο ἀπαρέμφατα («φοβεῖσθαι», «θαρρεῖν») με τὰ ἐπίθετα («ἀνδρεῖοι», «δειλοί» ἀντὶ «δειλοί», «ἀνδρεῖοι»).

B3

σελίδες 127-128 στο σχολικό βιβλίο

Τὸν Πλάτωνα πάντως ὁ Ἀριστοτέλης δὲν τὸν βρῆκε τότε στὴν Αθήνα· ὁ μέγας δάσκαλος εἶχε πρὶν ἀπὸ λίγο ἀναχωρήσει γιὰ τὴ Σικελία· ἦταν τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ τρία ταξίδια ποὺ ἐπιχείρησε στὴν περιοχὴ ἐκείνη τοῦ ἐλληνισμοῦ κυνηγώντας τὸ ὄνειρό του, νὰ δεῖ, με τὴ βοήθεια τῶν ἰσχυρῶν φίλων ποὺ εἶχε ἐκεῖ, νὰ παίρνουν ζωὴ οἱ πολιτικές του ἰδέες καὶ διδασκαλίες. Νὰ ἦταν ἀραγε ἡ ἀπουσία τοῦ Πλάτωνα ἀπὸ τὴν Αθήνα τὸν καιρὸ ποὺ ἔφτασε ἐκεῖ νεαρὸς σπουδαστὴς ὁ Ἀριστοτέλης ἓνα γεγονός με ἀποφασιστικὴ σημασία γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς προσωπικότητάς του Σταγειρίτης; Δὲν δυσκολεύεται κανεὶς νὰ ἀπαντήσῃ καταφατικὰ στὸ ἐρώτημα αὐτό, κυρίως μάλιστα ὅταν λάβῃ ὑπόψη τοῦ ὅτι ἡ Ἀκαδημία δὲν ἦταν ἀπλῶς μιὰ σχολή, μιὰ ἀπὸ τὶς πολλές ποὺ υπῆρχαν τότε στὴν Αθήνα. Ἡ σημασία τῆς Ἀκαδημίας βρίσκεται ἀκριβῶς στὸ γεγονός ὅτι ἦταν τὸ σημεῖο συνάντησης σημαντικῶν λογίων τῆς ἐποχῆς, ποὺ διατηρώντας καὶ μέσα στα πλαίσια τῆς Ἀκαδημίας ὁ καθένας τὴ δική του προσωπικότητα, τὸ δικό του ἐπιστημονικὸ "πιστεύω", προωθοῦσαν ὅλοι μαζί τὴν ἐπιστημονικὴ ἐρευνα παίρνοντας ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο χρήσιμες παρορμήσεις καὶ ἐπιδρώντας θετικὰ ὁ ἓνας στὸν ἄλλον. Ἐνας τέτοιος λόγιος τὸν ὁποῖο εἶχε τὴν τύχη νὰ συναντήσῃ ὁ Ἀριστοτέλης στὴν Ἀκαδημία, ὅταν ἦρθε νὰ σπουδάσῃ σ' αὐτήν, ἦταν ὁ Εὐδόξος ἀπὸ τὴν Κνίδο. Ὁ νεαρὸς, τότε, αὐτὸς ἐπιστήμονας ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς πιο προικισμένες προσωπικότητες τῆς ἀρχαιότητάς. Ἦταν μαθηματικός, ἀστρονόμος καὶ γεωγράφος, καὶ ὁ Πλάτωνας δὲν δίστασε καθόλου νὰ τοῦ ἐμπιστευθεῖ, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀπουσίας του, τὴ διεύθυνση τῆς σχολῆς του. Δὲν ἦταν λοιπὸν μόνον τυχερὸς ὁ νεαρὸς Σταγειρίτης ποὺ «βρέθηκε», ὅπως εἶπε ἓνας ἀριστοτελιστὴς τῶν ἡμερῶν μας, «τὴν πιο κατάλληλη στιγμή στὸν πιο σωστὸ τρόπο, ἐκεῖ δηλαδή ὅπου υπῆρχαν οἱ κατάλληλοι ἄνθρωποι ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ γονιμοποιήσουν με ἓναν ἐντελῶς ξεχωριστὸ τρόπο τὴ σκέψη τοῦ βοηθώντας τὴν νὰ ἀπλώσῃ μέσα σὲ σύντομο χρόνο τὰ δικά της φτερά»· πιο σημαντικό θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ

το γεγονός ότι με την απουσία του Πλάτωνα ο Αριστοτέλης είχε, από την πρώτη στιγμή, την ευκαιρία να δεχτεί εκείνην ακριβώς την επίδραση που πρέπει να ανταποκρινόταν πολύ αμεσότερα στη δική του ψυχοσύνθεση, την απόλυτα σχεδόν θετική και επιστημονική, την ελάχιστα οπωσδήποτε ποιητική (τέτοια ήταν κατά βάση η ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα).

B4

γηγενής: γινόμενον, γίνεται, γίνονται, ἐγίνοντο, γινόμεθα

ἐσθλος: ἐστίν, ἔσσονται

μισαλλοδοξία: συναλλάγμασι

δέος: δεινός, δειλός

στρεβλός: ἀναστρέφεσθαι

Αδίδακτο κείμενο

Γ1

Έχω τη γνώμη, είπα, ότι το στοιχείο που αναφέρεις ως ένδειξη ότι η τέχνη αυτών που γράφουν τους λόγους δεν είναι εκείνη την οποία αν κάποιος την κατείχε θα μπορούσε τυχόν να γίνει ευτυχισμένος. Μόνο που εγώ νόμιζα πως κάπου εδώ θα εντοπιζόταν η επιστήμη την οποία τόση ώρα (απο παλιά) ψάχνουμε να βρούμε (αναζητούμε). Γιατί πραγματικά οι άνθρωποι αυτοί, που γράφουν τους λόγους, μου δίνουν, Κλεινία, την εντύπωση, όταν τους έχω δίπλα μου, πως είναι κάτι παραπάνω από σοφοί, κι η τέχνη τους θεϊκή (θεσπέσια) και μεγάλη (υψηλή) . Κι αυτό δεν είναι καθόλου παράδοξο: αποτελεί τμήμα της τέχνης των μάγων, ελάχιστα κατώτερη από εκείνη. Γιατί η μια, η τέχνη των μάγων, γοητεύει φίδια, αράχνες, σκορπιούς και άλλα ζώα καθώς και αρρώστιες, ενώ αυτή γοητεύει και πείθει δικαστές (τυχαίνει να είναι γοητεία και παρηγοριά), μέλη της εκκλησίας του δήμου και άλλα πλήθη

Γ2

φάτε

έκτῶ

τινῶν

(ῶ) εὐδαιμον

ώθη

πεφάνθω

παλαίτερον

(ῶ) κήλησι

τύχοιεν

έσομέναις

Γ3

α)

μοι: δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου εξαιτίας του δοκεῖς

εὐδαίμων: κατηγορούμενο στο τις εξαιτίας του ἄν εἶη

ἦν: αντικείμενο στο ζητοῦμεν

ἐκείνης: γενική συγκριτική εξαιτίας του συγκριτικού βαθμού
ύποδεεστέρα

οὔσα: κατηγορηματική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο του ρήματος
κήλησις

β)

«κτησάμενος»: υποθετική επιρρηματική μετοχή (λανθάνων υποθετικός
λόγος)

αναλύεται σε:

εἰ κτήσαιτο, τις εὐδαίμων ἄν εἶη

Εκφέρεται με Ευκτική, γιατί στην απόδοση υπάρχει δυνητική Ευκτική (άν
εΐη) και δημιουργείται το είδος του υποθετικού λόγου: απλή σκέψη του
λέγοντος

Φιλολογική επιμέλεια:
Χούλλης Γιώργος
Τσουκαλά Γεωργία
Σαραφιανός Νίκος